

rables». « Il fut victime à la fois des circonstances, de ses légitimes aspirations et de ses idées. Il n'était pas le seul dans ce cas et le clergé sur lequel il exerça une incontestable influence se trouva dans la même situation... La majorité massive qui, dans le clergé rural ardennais, se prononça pour la Constitution civile prouve surabondamment que la Révolution semblait lui apporter, conformément à ses espoirs et à ses conceptions idéologiques, ce qu'il attendait impatiemment et Lissoir lui-même ne pouvait qu'être entraîné par le mouvement. Mais il ne tarda pas à se rendre compte de l'erreur fondamentale qui affectait l'Eglise constitutionnelle et non seulement il refusa de s'engager plus avant dans son orbite mais il se retira et vécut à l'écart en attendant les temps meilleurs qui ne devaient pas tarder à venir. Si son élan réformateur le poussa peut-être assez loin, sa clairvoyance le sauva du plus grand péril » (*l.c.*, p. 49)

Iudicium istud fundamentaliter coincidit cum iudicio prolato iam a L. GOOVAERTS, *Écrivains, Artistes et Savants de l'Ordre de Prémontré*, t. I, Bruxelles, 1899, p. 521 : « Il donna pleinement dans la révolution... Si la vérité ne permet point de dissimuler ces faits, la justice veut aussi qu'on reconnaisse en lui un homme d'un véritable mérite et un prêtre charitable. Lissoir était le père des pauvres de son voisinage, et leur fournissait des secours ou du travail ; il visitait ceux qui étaient malades, leur faisait distribuer gratuitement des remèdes, et tous trouvaient dans l'abbaye de Laval-Dieu ce dont ils avaient besoin ».

J.B. VALVEKENS, O. Praem.

Willem van Rethy, premonstratenzer van Antwerpen, een onbekend wiskundige uit de XVIe eeuw.

In 1960 publiceerde A. Smeur een bibliografisch overzicht van de nederlandse rekenboeken uit de XVIe eeuw ¹⁾. Deze inventaris is niet alleen van belang voor hetgeen er op het gebied van de wiskunde in die tijd werd geschreven en gedoceerd, maar ook voor het biografisch onderzoek betreffende de wetenschapsmensen. Men treft er heel wat gegevens aan die men vaak elders tervergeefs zoekt. Zo verschaft de hogervermelde publicatie ons inlichtingen over Willem

¹⁾ A. SMEUR, *De zestiende-eeuwse Nederlandse rekenboeken*, 's Gravenhage, 1960. Een aanvulling op deze inventaris werd door dezelfde auteur uitgegeven in : *Scientiarum historia*, IX, 1967, blz. 117-125.

van Rethy, premonstratenzer van de St.-Michielsabdij te Antwerpen, een onbekend wiskundige uit de XVIe eeuw ²⁾.

Op de keerzijde der titelpagina van het rekenboek *Arithmeticae practicae methodus facilis* (Antwerpen, 1540) van Gemma Frisius ³⁾, het meest verspreide rekenboek van de XVIe eeuw, komt een opdracht voor met de aanhef: *Ornatissimo viro ac merito venerando Patri D. Guilielmo Rhetio, apud Divum Michaellem Antverpiae Priori dignissimo...* ⁴⁾. Een soortgelijke opdracht kan men vinden op blad 2ro van het rekenboek *In arithmetica. Een sonderlinge excellent boeck leerende veel schoone ende perfecte regulen der selver Conste eenen yghelycken seer profytelyck ende van noode te weten* (Antwerpen, 1545) van Gielis vanden Hoecke ⁵⁾. Hier luidt de aanhef als volgt: *Observando Patri, Domino Guilhelmo, Coenobii divi Michaelis apud Antverpianos Priori dignissimo...* ⁶⁾.

Voortgaande op de naam van deze premonstratenzer, veronderstelde A. Smeur dat hij afkomstig was van Reet, een dorp ten zuiden van Antwerpen ⁷⁾. H. De Groote heeft de ongegrondheid van deze hypothese aangewezen ⁸⁾. De naam *Rhetius* of van *Rethy* duidt naar alle waarschijnlijkheid niet op de plaats van afkomst van de wiskundige, maar veeleer op zijn ware familienaam ⁹⁾.

²⁾ Zijn naam komt niet voor in het werk van L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, 4 dln, Brussel, 1899-1914. Hij wordt ook niet vermeld in de *obituarium* van de St.-Michielsabdij: *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen*, dl IV, Antwerpen, 1859, blz. 135-162: P.J. GOETSCHALCKX, *Obituarium der abdij van St. Michiel der Orde van Premonstreit te Antwerpen*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, I, 1902, blz. 420-440, 450-472; II, 1903, blz. 53-55; AVERBODE, *Archief van de Abdij*, sectie III, reg. 4.

³⁾ Vgl. F. VAN ORTOY, *Bio-Bibliographie de Gemma Frisius*. (*Académie royale de Belgique. Classe des lettres. Mémoires coll. in-8°, série 2, tome IX*), Brussel, 1920; W. NIJHOFF-M.E. KRONENBERG, *Nederlandse bibliographie van 1500 tot 1540*, 's Gravenhage, 1923, blz. 352, nr. 970; A. SMEUR, *op. cit.*, blz. 18-20. Exemplaren van dit rekenboek vindt men o.m. te Antwerpen (Stadsbibliotheek), te Leiden (Universiteitsbibliotheek) en te Londen (British Museum).

⁴⁾ Vgl. Bijlage I.

⁵⁾ H.L.V. DE GROOTE, *Bemerkingen bij een aanvulling der bibliografie van de zestiende-eeuwse Nederlandse rekenboeken*, in *Scientiarum historia*, IX, 1967, blz. 118-119.

⁶⁾ Vgl. Bijlage II.

⁷⁾ A. SMEUR, *Guilielmus Rhetius, prior te Antwerpen in de eerste helft der 16e eeuw en bekwam wiskundige*, in *Scientiarum historia*, IV, 1962, blz. 35-36.

⁸⁾ H.L.V. DE GROOTE, *art. cit.*, blz. 117 e.v.

⁹⁾ Over een tak van deze familie schreef M. GOYENS, *Généalogie de Rethy*, in *Intermédiaire des généalogistes*, nr. 53, 1954, blz. 275-285.

Voor zover ons bekend komt hij voor in een drietal oorkonden : op 20 februari 1533 (n.st.) als *Willem van Rethy, supprior* ¹⁰⁾, op 28 februari 1534 (n.st.) als *Wilhelmus Rethij, supprior* ¹¹⁾ en op 26 mei 1535 nogmaals als *Willeme van Rethy, supprior* ¹²⁾.

Uit de opdracht van Gemma Frisius blijkt dat Willem van Rethy een ervaren wiskundige moet geweest zijn, met een stimulerende invloed op de beoefening van de wiskunde ¹³⁾. Alhoewel het eigen is aan het literair genre van een opdracht een persoon op te hemelen en daarbij wat te overdrijven, stellen wij toch vast dat Gemma Frisius er groot op gaat onder zijn vrienden geteld te worden. Hij prijst zijn wiskundige kennis en blijkt vaak met hem over wiskundige problemen van gedachten gewisseld te hebben. Willem van Rethy is blijkbaar als censor opgetreden en Gemma Frisius vraagt hem de tekst door te nemen en eventueel te verbeteren : ... *haec leuiores perlege, corrige, ac pro censoris officio omnia immuta* ¹⁴⁾. Gielis vanden Hoecke schrijft ongeveer in dezelfde zin ¹⁵⁾. A. Smeur merkt op dat, hoewel beide werken te Antwerpen gedrukt werden, de schrijvers elders hun verblijfplaats hadden. Gemma Frisius was hoogleraar aan de Universiteit van Leuven, terwijl Gielis vanden Hoecke te Gent zijn studeervertrek had. Het is wel een veelbetekenend feit dat beide geleerden hun rekenboeken aan de supprior en latere prior van de Antwerpse St.-Michielsabdij opdroegen, dat zij hem persoonlijk bezochten, hem hun geschriften voorlegden en hem prezen omwille van zijn wiskundige kennis.

Buiten deze opdrachten en de inlichtingen over zijn abdijsfuncties, is, volgens de huidige stand van het bronnenonderzoek, over Willem van Rethy niets bekend. Het is ook niet geweten of hij zijn mathematische kennis ooit in schrift bracht. Hij verdient alleszins aan de vergetelheid te worden onttrokken.

T.J. GERITS, O. Praem.

¹⁰⁾ ANTWERPEN, Rijksarchief, *Fonds St.-Michielsabdij*, Charter 74. Vgl. J. VANNE-
RUS, *Inventaire des archives de l'abbaye de Saint-Michel à Anvers reposant aux Archives
de l'Etat en cette ville*, Brussel, 1912, blz. 27, nr. LXXIV.

¹¹⁾ ANTWERPEN, Rijksarchief, *Fonds St.-Michielsabdij*, Charter 75. Vgl. J.
VANNERUS, *op. cit.*, blz. 27, nr. LXXV.

¹²⁾ AVERBODE, Archief van de Abdij, sectie III, nr. 477.

¹³⁾ Vgl. Bijlage I.

¹⁴⁾ Ibidem.

¹⁵⁾ Vgl. Bijlage II.

BIJLAGE I

ORNATISS. VIRO AC MERI / to venerando Patri D. Guilielmo Rhetio, apud Diuum / Michaellem Antuerpiae Priori dignissimo, etc. / Gemma Frisius. S.D.P.

Omnes qui hac tempestate elucubrationum suarum fractu / aliquo Reipub. prodesse volunt, mi Rheti ornatissime, id / mihi polliceri videntur, immo praeestare merito debent, vti / omnino aliquid in lucem proferant, quod maiores nostros / effugerit, aut minimum inuenta eorum superet, ac quodam / modo emendet. Me vero si quispiam rogitet, cur post tot fere myria / des auctorum qui de Arithmeticeis rebus scripserunt, iam tandem ac / tum agere, Penelopesque telam retexere aggrediar, huic candide in hunc / modum responsum volo : Quum sua quodque tempus proferat ingenia, / multum sane inter se distantia, neque id solum diuerso temporis tractu / eueniat, sed vno eodemque die comperias mille hominum mores et di / uersa iudicia : sit hinc vt quantumuis variū de eadem re auctores ab aliis atque aliis colantur et expetantur, quia certe (vt ille cecinet) τῷ δ'ἑτερον/μὲν ἔδοκε πατῆρ, ἑτερον δ'ἀνένευσεν. Proinde et nos amicorum precibus / compulsi sumus Arithmetices aliquam compendiarium rationem ac facilem, quam nescio quo argumento nos efficere posse collegerunt / in lucem euulgare. Non quod nostra haec meliora iudicemus iis quae / a variis ante nos tradita sunt, verum quod ipsis magis arriserint, quam / ea quae saepe inter docendum percurrere soleo, quorum alia obscurio / ra visa sunt, nonnulla nimium Laconice dicta, illa contra prolixitatis / accusanda. Quum igitur multis argumentis exploratum habeam, me / in tuorum numero amicorum non posteriori abs te loco habitum fu / isse semper, egoque te vicissim ab ea vsque consuetudine quam Mathe / seos mutua inter nos collatio primum peperit, vnice amauerim ac colue / rim, Tuque adeo huiusce editionis incitator et auctor fueris inter alios / precipuus, praeter decorum duxi et ab officio alienum, tantilla in re abs / te potissimum atque aliis amicis conatum meum desyderari. Qui qualis / cunque est, merito tibi dedicandus videtur, qui harum rerum adeo non / es ignarus, vt secundum tibi cognouerim ἐν τοῖς Μαθηματικοῖς in his no / stris finibus neminem : vt interim taceam linguarum meliorum, sacra / rumque literarum peritiam. Quae omnia ad mirandum vsque summis / non solum laboribus, verum etiam cum bonae valetudinis non parua / iactura consecutus es. Accipe igitur

pro tuo in nos fauore haec quamuis / exigua, ac remissis interim
grauioribus curis, ne tertio nos ad / uersa valetudine oppressus inuisas,
haec leuiora perlege, / corrige, ac pro censoris officio omnia immuta. /
Quod reliquum est, fac vt rectius valetu / dinem tuam cures, meque
vt soles / amare non desinas. / Louanii, quinto Kal. Ianuarii ¹⁶).

GEMMA FRISIUS, *Arithmeticae practicae methodus facilis*, Ant-
werpen, 1540, fol. Iv^o.

BIJLAGE II

OBSERVAN / DO PATRI, DOMINO GVILHELMO / Rhetio, coenobii
divi Michaelis apud Antverpianos / Priori dignissimo, Aegidius Hoecke
S.D. /

Cum nequaquam propter Latini sermonis inop / iam tibi fuerim
despectui, sed ob perspectam / in me quamvis renuem mathematicae
disciplin / ae notitiam adeo tuae humanitati placuerim / ut etiam
haud semel exegeris istuc ut ad te / veniam quo pariter super eadem
hac disciplina communicemus. / Visus sum mihi haud absurde fac-
turus, si hunc quem de arith / metica et de regula ante non parum
vulgata, quam ob excel / lentiam caussae vocant, librum aedere
constitui tuo nomini de / dicarem. Eum autem vulgari et pluribus
nota lingua loquen / tem publicum petere iussimus, nempe ut cui-
libet vel ydiotae / hanc artem discendi facultas sit, occultae enim
(quod prover / bio dicitur) Musicae nullus est respectus. Scio quidem
te huius / artis praeceptis minime indigere, imo inter paucos non modo /
huius, sed plurium disciplinarum callentissimum esse. Vo / lui tamen
hoc quocunque symbolo observantiam / meam erga tuam humani-
tatem testari. / Vale. Gandavi, ex nostra offi / cina tertio Calendas /
Novembris ¹⁷).

GIELIS VANDEN HOECKE, *In arithmetica. Een sonderlinge excellent
boekc leerende veel schoone ende perfecte regulen der selver Conste
eenen yeghelycken seer profyttelyck ende van noode te weten*,
Antwerpen, 1545, fol. 2v^o.

¹⁶) 28 december 1539.

¹⁷) Waarschijnlijk : 30 oktober 1544.